

DOES SYNONYMOUS, DOES CLOSE MEANINGFUL?

EŞ ANLAMLI MI, YAKIN ANLAMLI MI?¹

Pelin KOCAPINAR²

Abstract

Synonymy is one of the topics of semantics. Various opinions have been put forward on synonymy both at home and abroad. In addition to Turkish linguists such as Doğan Aksan, foreign linguists such as Lyons have been interested in this issue and expressed their views. In this article, ten of the words which are thought to be synonymous with Turkic have been examined and examined in various examples by referring to the opinions of some linguists. In addition, the use of which term may be appropriate for such words has been one of the issues in this article. Words that seem to be synonymous in stereotyped expressions such as idioms, proverbs, compound verbs are not used in place of each other. In the same way all the meanings of a word aren't able to always use in place of all the meanings of the other word called synonymous. Here, polysemy comes into play. There is also a link between meanings in polysemy, but the meanings are not the same. In Turkish, one of the words known synonymously is mostly from foreign language. In a sense, that is the expression of a word which is the same meaning on the other language. After the Language Revolution, some of the foreign words and Turkish words started to be used synonymously (dil/lisan... vb.), at the same time some Turkish corresponds settled to language (anı/hatıra... vb.). When looked at all the words known synonymously in the Turkish, the validity of the opinions expressed by many linguists will emerge more clearly.

Keywords: Synonymy, closemeaningfulness, polysemy.

Özet

Eş anlamlılık, anlam biliminin konularından birisidir. Eş anlamlılık üzerine yurt içi ve yurt dışında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Doğan Aksan gibi Türk dilciler yanında Lyons gibi yabancı dilciler de konuyla ilgilenmişler ve görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu makalede, bazı dilcilerin görüşlerine de değinilerek Türkçede eş anlamlılığın bulunduğu düşünülen kelimelerden on tanesi, çeşitli örnek ifadelerle ele alınıp incelenmiştir. Ayrıca bu tür kelimeler için hangi terimin kullanılmasının uygun olabileceği de makalede yer alan hususlardan biri olmuştur. Deyim, atasözü, birleşik fiil gibi kalıplaşmış ifadelerde eş anlamlı gibi görülen kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmamaktadır. Aynı şekilde bir kelimenin tüm anlamları, her zaman eş anlamlısı denilen diğer kelimenin de tüm anlamlarının yerine kullanılmamaktadır. Burada çokanlamlılık devreye girmektedir. Çokanlamlılıkta anlamlar arasında yine bağ vardır ancak anlamlar eş değildir. Türkçede eş anlamlı olarak bilinen kelimelerden biri çoğunlukla yabancı dildir. Bir anlamda, bir kelimenin, aynı anlama gelen başka bir dildeki kelimeyle ifadesidir. Dil Devriminden sonra hem bazı yabancı kelimelerle birlikte Türkçe kelimeler eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamış (dil/lisan,... vb.) hem de bulunan bazı Türkçe karşılıklar dile yerleşmiştir (anı/hatıra,... vb.). Türk dilinde eş anlamlı olarak bilinen tüm kelimelere bakıldığında, pek çok dilci tarafından ortaya konulan görüşlerin geçerlilik durumu daha net şekilde ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eş anlamlılık, yakın anlamlılık, çokanlamlılık.

¹ Yrd.Doç.Dr. Pelin Kocapınar tarafından Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından 3-5 Kasım 2017 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş, makale hâline getirilmiş şeklidir.

² Yrd.Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, e-posta: pelinkocapinar@karatekin.edu.tr

GİRİŞ

Türk dilinde anlamlarına göre kelimeler bazı gruplara ayrılır. Bunlardan birisi de anlamdaş olarak da bilinen eş anlamlı kelimelerdir.

Eş anlamlı kelimeler aynı kavramı yansıtan değişik kelimelerden oluşur. Ancak tamamen birbirlerinin yerine kullanılabilen, her zaman aynı anlamı veren, birbirleriyle tamamen örtüşen kelimelerin olduğu, genellikle bilim insanları tarafından kabul edilmemektedir.

Doğan Aksan, durumu açıkça şöyle belirtir: *Eş anlamlılık kavramı öteden beri, pek yerinde sayılmayacak bir terimle anlatılmıştır; çünkü hiçbir dilde, birbirinin tam aynı, eşi anlama gelen birden fazla yerli sözcüğün bulunmadığı, bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir* (Aksan,2009,III:190).

Konuyla ilgili olarak eş anlamlılık başlığı altında Süer Eker, *sözcüklerin anlamca birbirine yakın olmasına karşın, dilde salt eş anlamlılığın söz konusu olmadığını, ancak aynı bağlamda birbirinin yerini alabilen sözcüklerin, sadece o anlam içinde eş anlamlı kabul edilebileceğini* belirtir (Eker, 2009:443).

Çeşitli sözlüklerde söz konusu terim, şöyle açıklanır:

Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde eş anlamlı terimi, "anlamları aynı veya birbirine çok yakın olan (kelimeler), anlamdaş, müradif, müteradif, sinonim." olarak tanımlanır.³

Kâmile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy'un hazırladığı *Dilbilim Sözlüğü*'nde eş anlamlılık, "sözcük ve tümcelerın özdeş anlamlı olmaları durumu" olarak verilir. Ayrıca anlambilimcilerin, tam eş anlamlılığın olmadığını, iki sözcük tüm bağlamlarda birbirinin yerine kullanılabilirse ancak böyle bir durumun mümkün olabileceğini ileri sürdükleri belirtilir (İmer vd.,2011:118).

Berke Vardar ise *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nün eş anlamlılık maddesinde şunları belirtir: *Eş anlamlılık çoğu kez salt nitelikli olmaktan uzaktır, bu nedenle özdeşlikten çok, anlamca yakınlık belirtir. Çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam ayırtısı getirilmeden birbirinin yerini alabilecek göstergeler az sayıdadır* (Vardar,2002:94).

Ancak Aksan, sözü edilen durumun istisnalarının olduğunu, Eski Türkçe döneminden itibaren ele alarak belirtir. Önceleri, kelimelerin farklı anlamlarda kullanılırken zamanla birbirine yakın anlam kazandıklarını, çok uzun süre geçtikten sonra aynı anlama geldiklerini ve tam eş anlamlı kelimeler olabildiklerini, *göndermek/yollamak, bıkmak/usanmak/bezmek, erk/küç* gibi örneklerle açıklar. Ona göre, çok az olan bu tür kelimeler, eş anlamlıların tamamen aynı anlamı veremeyeceğini belirten bilginlerin düşüncelerinin aksine, bugün *tam eş anlamlı* görünmektedir (Aksan,1974:3-9).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere, dilde tam eş anlamlılığın bulunmadığı veya sınırlı sayıda bulunduğu görüşü ağır basmaktadır. Ayrıca, iki (veya daha çok) sözcük aynı bağlamlarda birbirlerinin yerini alabiliyorlarsa tam olarak eş anlamlılıktan da söz edilmektedir.

Konuyla ilgili, diğer dilcilerin görüşlerini de kısaca şöyle verebiliriz:

V. Hatiboğlu, dilde eş anlamlı olarak bilinen kelimelerin hemen hepsinin her anlamda birbirinin yerini tutamayacağını, eş olamayacağını, bu tür sözcüklere getirilen aynı ekin de birbirine eşit olmayan farklı anlamları meydana getireceğini belirtir (Hatiboğlu,1970:9).

³ <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 6.12.2017)

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi, bir cümlede birbirinin yerine kullanılan kelimelerle oluşan cümleler aynı anlamda olursa bu kelimelerin eş anlamlı olduğunu açıklayan başka dilliler de vardır.

J. Lyons, birinin yerine diğeri konularak oluşturulan cümlelerin anlamı aynı oluyorsa iki (veya daha çok) ögenin eş anlamlı olduğunu belirtir (Pilten,2013:30).

Lyons'un görüşü doğrultusunda değerlendirme yapan H. Jackson'a göre, tüm cümle bağlamlarında, iki sözcük yer değiştirilerek kullanılabilirse eş anlamlıdır (Pilten,2013:33).

C.W. Kreidler de, verilen bağlamda aynı anlama sahip olan sözcüklerin eş anlamlı olduğunu belirtir (Pilten,2013:33).

Görüldüğü gibi eş anlamlılık durumu, kelimelerin aynı bağlamda birbirlerinin yerine kullanılıp kullanılmamasına göre de değerlendirilmektedir.

Doğan Aksan, her dilde eş anlamlı olarak görülen kelimeler arasında kimi zaman çok büyük, kimi zaman da çok küçük anlam farkları olduğunu, bu bakımdan bu gibi öğeleri yakın anlamlı kelimeler olarak tanımlamanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Bu doğrultuda *dilemek/istemek*, *darılmak/küsmek/gücenmek*, *çevirmek/döndürmek* gibi eş anlamlı olarak bilinen kelimeleri, yakın anlamlı olarak görmektedir. *Deprem/zelzele/yer sarsıntısı* ve *değer/kıymet* gibi eş anlamlı kelimelerin de birer tanesinin yabancı kökenli olduğunu, çok küçük de olsa bunlar arasında farklılıklar bulunduğunu belirtmektedir (Aksan,1974:1; Aksan,2009,III:190,191).

Yusuf Çotuksöken ise anlamdaşlığın, eş anlamlılık ve yakın anlamlılığı içerdiğini, eş anlamlılığın genel olarak iki bölümde incelendiğini belirtir. Bunlardan biri tam (mutlak, bütüncül) eş anlamlılık olup tüm bağlamlarda birbirinin yerine geçebilen sözcüklerin oluşturduğu eş anlamlılıktır ve sayıları sınırlıdır (göndermek-yollamak gibi). Yerel ağızlar ve özel dillerdeki⁴ sözcüklerin (bilhassa terim niteliğindeki) de tam eş anlamlı örnekler verdiğini belirtir. Diğerrinin de bağlamsal (kısmî, parçalı) eş anlamlılık olup bazı sözcüklerin belirli bağlamlarda birbirlerinin yerine kullanılabilmesini açıklar (Çotuksöken,2012:7-8).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, her ne kadar tam olarak eş anlamlılık durumu genellikle kabul görmese de, dilliler tarafından bu konu ele alınırken *eş anlamlı*, *eş anlamlılık* terimleri kullanılmıştır. Ancak istisnai durumlar ve konunun alt başlıkları incelenirken farklı terimler ortaya çıkmıştır: *yakın anlamlılık*, *tam eş anlamlılık*, *tam (mutlak, bütüncül) eş anlamlılık bağlamsal (kısmî, parçalı) eş anlamlılık* gibi.

Bir dilde tam eş anlamlıların bulunmasının, yabancı dillerden alınan öğelerle de gerçekleşeceğini belirten Doğan Aksan, birbirine eş veya çok yakın anlamlı kelimeler arasında ise bir yaşam kavgası olduğunu ve sonuçta bu kelimelerden birisinin dilden silindiğini belirtir (Aksan,2016:100,101).

Türk dili alanında, konuyla ilgili olarak kısaca şu gelişmeler yaşanmıştır:

Dilde Türkçesi olduğu hâlde etkilenilen döneme göre, kelimelerin Arapçası, Farsçası, Fransızcası, daha sonra ise İngilizcesi tercih edilmiş ve bu kelimeler dilimize yoğun şekilde girmeye başlamıştır. Türkçeye giren yabancı kelimelere, Dil Devriminden sonra karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Buna göre ya yabancı öğelerle Türkçe kelimeler eş anlamlı olarak birlikte kullanılmaya devam etmiş ya Dil Devriminden sonra bulunan karşılıklar da kullanılmış (lisan/dil, imkân/olanak, hatıra/anı, imla/yazım, mağlubiyet/yenilgi, alternatif/seçenek... vb.) ya da yabancı sözleri kullanılmayacak

⁴Özel dil, bir toplumda, bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre belirlenen dildir. *Grup dili* de denir (Aksan,2009,I:86).

kadar eş anlamlı olarak yeni türetmeler dilimize yerleşmiştir: mefhum/kavram, muharrir/yazar, efkâr-ı umumiye/kamuoyu... vb.

Hatta son yıllarda hem Batı dillerinden hem de Doğu dillerinden alınan, kendi dilimizde de karşılığı bulunan aynı anlama gelen kelimeler de eş anlamlı olarak birlikte kullanılmaktadır: faal-aktif-etkin, kıstas-ölçüt-kriter, mesele-sorun-problem, azami-maksimum-en fazla... vb.

Arapça *hekim*, *tabip* ile Fransızca *doktor* kelimeleri de Doğu ile Batı dillerinden Türkçeye giren ve eş anlamlı bilinen kelimeler olup Türkçe karşılığı yoktur.

Sakat, *özürlü*, *engelli* kelimelerinde görüldüğü gibi örtmece kelimeler de eş anlamlı olacak şekilde kullanılabilen ve bu kelimelerle de aynı şeyler anlaşılmaktadır.

“Ölmek” kelimesi de toplumda değişik şekillerde ifade edilir: hayatı sona ermek, can vermek, eceli gelmek, vadesi yetmek, Allah’ın rahmetine kavuşmak, hayata gözlerini yummak, son nefesini vermek... vb. gibi. Bunlar insanlar arasında kullanılan saygı çerçevesindeki sözlerdir. Bir de argo, kaba sözler de vardır: gebermek, öteki dünyayı boylamak, tahtalı köyü boylamak... vb. gibi. Bu son örnekler üzücü bir durum olan *ölmek* fiiliyle aynı anlamda gibi görünse de pek sevilmeyen kişiler için daha çok kullanılır.

Türk dilinde terimler konusunda da eş anlamlı kelimelerde sıkıntı vardır. Bilim alanlarında eş anlamlısı olarak kullanılan hem Türkçeden hem yabancı dilden pek çok terim karşımıza çıkar: *zarf-fiil/ulaç/bağ-fiil*, *yumuşak/titreşimli/ötümlü/tonlu/sedalı* gibi. Aynı terimin birçok karşılığının olması karışıklıklara da sebep olmaktadır.

Yabancı kelimelere bulunan ve onların eş anlamlısı olarak görülen Türkçe karşılıkların, toplum tarafından kabul görmediği, dilimize yerleşmediği durumlar da olmuştur: *adalet/tüze*, *meclis/kamutay* gibi (Zülfikar,1990:7).

S. Ullmann, W.E. Collinson’un (Collinson,1939) belirttiği eş anlamlı kelimeler arasındaki en tipik farklılıkları, şöyle ifade eder: a) Bir sözcük diğerinden daha geneldir. b) Bir sözcük diğerinden daha yoğundur. c) Bir sözcük diğerinden daha duygusaldır. d) Bir sözcük diğerinin tarafsız olduğu yerde manevi onay ya da kınama belirtebilir. e) Bir sözcük diğerinden daha profesyoneldir. f) Bir sözcük diğerinden daha edebidir. g) Bir sözcük diğerinden daha konuşma dilindedir. h) Bir sözcük diğerinden daha yöresel ya da bölgeseldir. i) Eş anlamlılardan biri çocuk diline aittir (Ullman,1977:142-143).

BULGULAR

Yukarıda ele alınan görüşlerden sonra, Türk Dil Kurumu’nun İnternet sitesindeki Güncel Türkçe Sözlük’ten faydalanarak günümüzde eş anlamlı olarak bilinen aşağıdaki kelimelere baktığımızda bazı noktalar dikkat çekmektedir⁵:

1. Akıl-Us: Arapça *akıl* sözcüğünün sözlükteki anlamları şöyledir: 1. Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us. 2. Öğüt, salık verilen yol. 3. Düşünce, kanı. 4. Bellek.

Burada çok anlamlılık söz konusudur ve tüm anlamlar birbirleriyle bağlantılıdır. Türkçe *us* kelimesine verilen anlam ise “akıl”dır.

Akıl ve *us* aynı anlamda, yani eş anlamlı görünmektedir. “Akıllı bir (veya beş) karış yukarıda (veya havada) olmak” deyimini, “usu bir (veya beş) karış yukarıda (veya havada) olmak” şeklinde kullanamayız. Bunun gibi başka atasözleri, deyim, birleşik fiiller ve sözlerde de *akıl* yerine *us* kelimesini kullanamıyoruz: Akıl akıldan üstündür,

⁵Burada eş anlamlı olarak bilinen kelimelerin yer aldığı on maddede, Türk Dil Kurumu’nun İnternet sitesindeki Güncel Türkçe Sözlük’ten yararlanılmıştır. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 2.12.2017)

akıl sır ermemek, akıl vermek, akıl yaşta değil baştadır, aklına gelmek, aklına yatmak, aklını kaçırmak, aklınla bin yaşa, akıl etmek, akli başında, akli sıra, akılalmaz, akil hocası, akla zarar, ... vb.

Bu kelimelerden türetilen “akıllı-uslu” ise eski dönemlerde aynı anlamda iken günümüzde artık farklılaşmıştır. Sözlükte de *uslu* kelimesinin “akıllı, zeki” anlamı üçüncü anlam olarak verilmiştir. Aslında *uslu* kelimesi önceleri “zeki, akıllı” anlamındayken bu anlamını kaybetmeye başlamış, şimdilerde daha çok, sözlükte ilk anlamı olan “toplumu, çevresini rahatsız etmeyen, edepli, müeddep, yaramaz karşıtı” olarak kullanılmaktadır. “Misafirlige gittiğimizde *uslu* durmalısın.” gibi.

Akıllı ve *uslu* kelimeleri günümüzde birbirlerinin yerine kullanılmamaktadır. Tıpkı bugün pek çok kişinin kullandığı “akıllı telefon” yerine “uslu telefon” denilmemesi gibi.

Görüldüğü gibi kalıplaşmış ifadelerde, birleşik sözlerde, atasözü ve deyimlerde bu tür kelimeler birbirinin yerine geçmemekte ve tam olarak eş anlamlı olmamaktadır.

2. Aş-Yemek: Türkçe olan *aş* ile *yemek* kelimesi genellikle aynı anlamda bilinirken her zaman birbirinin yerine kullanılmaz. *Aş* kelimesinin *yemek* olarak tek anlamı vardır. *Yemek* kelimesinin dört anlamı olup “Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş, taam, ekmek” olarak ikinci anlamı *aş* yerine kullanılabilir. Kelimenin diğer üç anlamı, *yemek* ile bağlantılı olsa da bu kelimenin yerini tutmamaktadır.

Aynı kelimelerden türeyen *yemekhane*, “Okul, fabrika vb. kuruluşlarda yemek yenilen büyük salon” anlamındayken *aşhane* ise “aşevi ve mutfak” anlamlarında kullanılmaktadır. *Aşermek*, “hamilelikte bazı yiyeceklere karşı aşırı düşkünlük göstermek, çok arzulamak veya nefret etmek, tiksirmek.” anlamında olup söz konusu kelime yerine “yemekermek” denilmemektedir. “Yemek duası, yemek listesi, yemek takımı, ölü yemeği, yemek dolabı, yemek odası” sözlerinde de *aş* kelimesi kullanılmamaktadır.

Aşhane ile *aşevi* kelimeleri ise, *aş* kelimesi ile eş anlamlı olarak bilinen “hane ve ev” kelimelerinden oluşmuştur ve bu kelimeler birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak *ameliyathane*, *darphane*, *hapishane*, *imalathane*, *kraathane*, *kütüphane*, *tumarhane* gibi sözlerde ise *hane* kelimesi yerine *ev* kelimesi kullanılmamaktadır. Söz konusu kelimeler, Farsça *hane* kelimesinin birinci anlamı olan “ev, konut” anlamı yerine kelimenin altıncı anlamı olan “Birleşik kelimelerde ‘bina, yapı, yer, makam’ anlamlarıyla ikinci kelime olarak yer alan bir söz.” anlamıyla uyuşmaktadır. *Ev* kelimesinin dört anlamı olup “Bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane” şeklindeki anlamı ise ikinci anlam olarak verilmektedir.

Burada eş anlamlılıktan ziyade çokanlamlılık dikkat çekmektedir, bir sözcüğün birbiriyle bağlantılı birden çok anlama sahip olduğu görülmektedir.

3. Dâhil-İç-İçinde: Arapça *dâhil*, Türkçe *iç*, *içinde* kelimeleri aynı anlamda gibi görünse de, biri Arapça, diğeri Türkçe olup birbirlerinin yerine, bazen değişik şekillerde kullanılmaktadır. *İç* kelimesinin 14 anlamı olup burada da çokanlamlılık söz konusudur. Anlamlar neredeyse birbirleriyle bağlantılıdır. Ancak *dâhil* kelimesinin sözlükte üç anlamı olup tüm anlamları *iç*, *içinde* olarak karşılık bulmaktadır. Söz konusu anlamlar için “Bu çalışmaya nasıl dâhil oldun?/Bu çalışmanın nasıl içinde oldun?, her şey dâhil otel/her şey içinde otel, bilet fiyatına neler dâhil/bilet fiyatının neler içinde, emeklilik planına dâhil etmek/emeklilik planının içine almak, KDV dâhil/KDV içinde, memleketin dâhilinde/ memleketin içinde” gibi örnekler verilebilir.

Dâhil kelimesi *iç*, *içinde* kelimeleriyle yer değiştirebiliyorken *iç* kelimesinin *dâhil* ile yer değiştirdiği pek görülmemektedir: *iç* çekmek, *içi* sıkılmak, *iç* göç, *iç* içe, *içi* fesat, çevrim içi, avuç içi, hafta içi gibi.

Dâhili kelimesi ise sözlükte “içle ilgili” anlamında olup bazen *iç* kelimesi yerine kullanılmaktadır. *Dâhili harp/iç savaş, dâhili deniz/iç deniz* gibi.

4. Armağan-Hediye: Türkçe *armağan* kelimesi ile Arapça *hediye* kelimesinin de çeşitli anlamları vardır. *Armağan* kelimesinin dört anlamı olup üçüncü anlamı dışında diğerleri birbirleriyle bağlantılıdır. Söz konusu kelimenin bu üç anlamı, genellikle birbirlerinin yerine kullanılabilir ancak “hediye çeki, hediye kuponu” sözlerinde *armağan* kelimesi kullanılmamaktadır. “Bayram hediyesi” sözünde de *armağan* kelimesi pek dillendirilmemektedir. Aynı şekilde “Zeynep Korkmaz Armağanı” ifadesinde, *armağan* kelimesi üçüncü anlamında “Bir bilim adamının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser” şeklindeyken bu söze “Zeynep Korkmaz Hediyesi” denilmemektedir.

Demek ki eş anlamlı diyerek bir kelimenin yerine kullanabildiğimiz kelime, eş anlamlı denilen diğer kelimenin sadece ilgili anlamı için söz konusudur. Kısacası bir kelimenin tüm anlamları diğer kelimenin de tüm anlamlarının yerine kullanılamaz, yani bu kelimeler için her zaman eş anlamlı ifadesini kullanamayız. Burada da çokanlamlılık devreye girmektedir. Çokanlamlılıkta da anlamlar arasında yine bağ vardır. Ancak anlamlar eş değildir. Bununla birlikte deyim, atasözü gibi kalıp sözlerde de eş anlamlı gibi görülen kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmamaktadır.

5. Güç-Kuvvet: Arapça *kuvvet* kelimesinin sekiz anlamı olup altıncı anlamı *güç*’tür. Ancak ilk altı anlamı da *güç* anlamıyla uyumludur. Türkçe olan *güç* kelimesinin ise sözlükte on bir anlamı olup ilk iki anlamı *kuvvet* olarak da verilmiştir. İlk anlamı, Fransızca *efor* kelimesiyle de karşılanmıştır. Günümüzde “güç, çaba” anlamında *efor* kelimesi de kullanılır olmuştur.

Burada da yine çokanlamlılık söz konusudur. Nadir de olsa birbirlerinin yerine kullanılabilir. “Tanrı’nın gücü, paranın gücü, motorun gücü, güçler dengesi, topağın gücü” gibi.

Her ne kadar tam olarak eş anlamlı kelimeler gibi görünse de *güç* ve *kuvvet* kelimeleri arasında nüansların olduğu, her zaman birbirlerinin yerine geçmediği de görülmektedir. Bazen birbirlerinin yerine geçebilecek olsalar da genelleşmiş değildir. “Askeri güç, zırhlı güç, beygir gücü, yaşama gücü, var gücüyle, gücü kesilmek” sözlerinde, *güç* kelimeleri yerine *kuvvet* kelimesi nadiren kullanılabilir de “tabana kuvvet, gücü gücüne, kuvvet macunu, gücü yetmek, düş gücü, hayal gücü” gibi ifadelerde bu kelimeler için aynı durum mümkün olamamaktadır.

6. Nesil-Kuşak: Güncel Türkçe Sözlük’te, Arapça *nesil* kelimesinin iki anlamı olup ilk anlamı *kuşak* kelimesiyle karşılık bulurken Türkçe *kuşak* kelimesinin on anlamı olup altıncı ve özellikle onuncu anlamı *nesil* kelimesiyle uygunluk göstermektedir. “Yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak onuncu anlamıyla *kuşak* kelimesinin aslında farklı kelimelerle ifade edildiği, eş ve yakın anlamlılarının bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Altıncı anlamı ise “Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu.” olarak verilmiştir.

Burada da görülüyor ki *kuşak* ve *nesil* kelimelerinin tüm anlamları uyuşmamaktadır. Türkçe *kuşak* kelimesinin aklımıza gelen ve belki de kazandığı ilk anlamları olan “Bele sarılan uzun ve enli kumaş.” ile “Sağlığını artırmak için bir şeyin çevresine geçirilen ağaçtan veya metalden bağ.” gibi anlamları yanında, zamanla çeşitli anlamlar da kazanarak *nesil* kelimesinin yerine kullanıldığı düşünülebilir.

Söz konusu kelimeler her zaman birbirlerinin yerine kullanılamamaktadır. “Nesli tükenmek, aslı nesli, deprem kuşağı, gökkuşağı” sözlerinde *kuşak* ve *nesil* kelimeleri

yine birbirlerinin yerine kullanılmıyor. “Aslı nesli” sözünü “soyu sopy” açıklamasıyla sözlükte görürken “nesli tükenmek” sözünü “soyu tükenmek”le karşılayabilmemize rağmen sözlükte *soyu tükenmek* sözünü göremiyoruz. *Nesil* kelimesini *kuşak*’la bağlantılı olarak Güncel Türkçe Sözlük’te bulurken bu kelimenin *soy*’la bağlantısını görememekteyiz.

“Nesilden nesile, gelecek nesil, yeni nesil, sağlıklı nesil, genç nesil” sözlerinde ise *kuşak* kelimesi kullanılabilir.

7. Yüz-Surat: Eş anlamlı olarak çok bilinen kelime çiftidir. *Yüz* kelimesinin bilindiği gibi anlamı çoktur. “Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat” anlamı *surat* kelimesiyle eş anlamlı görülmektedir. Ancak bu anlamda bile nüans fark edilmektedir. “Yüze gülmek, yüzü gülmek” yerine “surata gülmek, suratı gülmek” farkı gibi.

Türkçe *yüz* kelimesi daha kibar ifadeler için kullanılırken Arapça *surat* ise biraz daha kaba kullanıma kaçmaktadır. Hatta sinirliyen *surat* kelimesinin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Sözlükte de *surat* kelimesinin *yüz* anlamı dışında; ikinci anlamı *somurtkanlık*, *asık yüzlülük*; üçüncü anlamı ise *soğuk davranma*’dır. Görüldüğü gibi kelimenin diğer anlamları da olumlu değildir. “Yüzünü/suratını buruşturmak (ekşitmek), yüzünü/suratını görmemek, yüzüne/suratına gülmek, yüzüne/suratına karşı, çatık yüz/surat, yüzü/suratı asık, yüzü/suratı kızarmak, yüzüne/suratına bağırarak, suratı/yüzü bir karış asılmak, suratı/yüzü değişmek, suratını/yüzünü dağıtmak, yüzünden/suratından düşen bin parça olmak” ifadeleri durumu daha da netleştirmektedir.

“Yüz görümlüğü, yüz akı, yüz karası, yüz kızartıcı suç, yüzüsu, yüzüstü, güler yüz, eli yüzü temiz” gibi birleşik sözlerde ise *yüz* kelimesi yerine eş anlamlısı olarak bilinen *surat* kelimesi hiç kullanılmamaktadır.

Hatiboğlu’nun dediği gibi *yüz* ve *surat* kelimelerine getirilen *-süz* eki de eş anlamlı olarak görülen bu kelimelerin anlamlarını eş olmaktan çıkarmıştır (Hatiboğlu 1970: 9).

8. Tebrik-Kutlama: Arapça *tebrik* kelimesi ile Türkçe *kutlama* kelimesi eş anlamlı gibi görünse de farklı dilden olan bu iki kelimenin aynı dilden eş anlamlısı bulunmamaktadır. *Kutlama* ve *tebrik* kelimelerinin sözlükte ilk anlamları örtüşmektedir. Söz konusu kelimeler arasındaki nüans, *kutlama töreni* sözünde daha çok ortaya çıkmaktadır.

Farklı dillerden olduğu için kelimelerin kullanılışı da farklı olmaktadır. *Kutlama* ismi, fiil olurken yanına kelime almadan kullanılabilirken *tebrik* ismi, fiil yapılırken yardımcı fiille ifade edilmektedir: “kutlarım” örneği ile “tebrik ederim” örneğinde olduğu gibi. Bazen *kutlu* kelimesinin de yardımcı fiil aldığı durumlar vardır. “Cumhuriyet Bayramı’mız kutlu olsun.” gibi.

9. Teklif-Öneri: Arapça *teklif* kelimesi ile Türkçe *öneri* kelimesi de farklı dillerdeki kelimelerin eş anlamlı olarak gösterilmesine örnektir. Her ne kadar “yasa önerisi/teklifi, değişiklik önerisi/teklifi, öneride/teklifte bulunmak” gibi sözler her iki kelime ile kullanılsa da fiil olarak kullanıldıklarında Arapça olan *teklif* kelimesi yine yardımcı fiil almaktadır. Teklif etmek/önermek gibi. Bu kelimeler arasındaki nüans, bağlam içinde ve birlikte kullanıldıkları kelimelerle daha açık görülmektedir. “Evlence teklifi etmek, dans teklif etmek” yerine *önermek* kelimesini getirdiğimizde anlam farkı görülmektedir.

10. Hoca-Öğretmen: Farsça *hoca* kelimesinin Türkçe sözlükte dört anlamı vardır ve birisi de *öğretmen*’dir. Ancak Türkçe *öğretmen* kelimesinin tek anlamı bulunmakta ve bu kelime; ilkökul, ortaokul, lisede öğrenciler tarafından daha çok kullanılırken *hoca*

kelimesi yükseköğretimde her zaman kullanılmaktadır. Bir üniversite öğrencisi öğretim üyesine, elemanına “Öğretmenim!” diye hitap etmez.

Şu örneklerde de görüldüğü gibi *hoca* ve *öğretmen* kelimeleri birbirinin yerine kullanılamaz: öğretmenevi, başöğretmen, üniversite hocası, akıl hocası gibi.

Farsça *hoca* kelimesi dile “din görevlisi, din adamı” anlamlarında girip zamanla Türkçeleştirilerek okullardaki Türkçe *öğretmen* kelimesi yerine kullanıldığında eş anlamlı gibi olmuştur. Halbuki bu kelimelerin ilk kullanım yerleri düşünüldüğünde aradaki nüans daha iyi görülmektedir. *Hoca* kelimesi daha çok dinî anlamı olup ilk kullanıldığı yere ve zamana göre, dinî anlamda üst seviyede bilgi sahibi ve bu bilgiyi öğreten kişi olduğundan Türkçeleştirme çalışmaları sırasında bu durum düşünülmüş olabilir ve üniversitede üst seviyede bilgi veren kişilere de *hoca* denilmeye devam edilmiş olabilir.

SONUÇ

Yukarıda incelediğimiz kelimelerden yola çıkarak şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. Türkçede eş anlamlı olarak bilinen kelimelerin biri genel olarak yabancı dildedir. Bu durum, Doğan Aksan'ın aynı dilde birden çok aynı anlamda yerli kelime bulunmadığı ve çok küçük de olsa bu kelimelerin anlamları arasında farklılıklar olduğu görüşünü destekler niteliktedir.
2. Eş anlamlı kelimelerden birinin birden çok anlamı varsa o kelimenin tüm anlamlarıyla diğer kelime eş anlamlı değildir. Eğer varsa her anlamın eş anlamlısı olarak bilinen kelime farklıdır.
3. Eş anlamlı olarak bilinen iki kelimeye verilen anlam sayısı farklıysa eş anlamlılık durumu bozulmakta, burada çok anlamlılık devreye girmektedir ve anlam eşitliğinden uzaklaşmaktadır.
4. Eş anlamlı olarak bilinen kelimelerden, çok çeşitli anlam sayısı olanının, zamanla kazandığı anlamlardan biri nedeniyle başka bir kelimeyle eş anlamlı olması ihtimali yüksek görünüyor. Yani ilk olarak kendi anlamında kullanılan kelimenin, zamanla başka bir kelimenin kazandığı anlamlarla (çok anlamlılık gibi) eş olduğu söylenebilir.
5. Sadece *aş* ve *yemek*, Türkçe kelimeler olmalarına rağmen bunların özellikle kalıp sözlerde birbirlerinin yerine her zaman kullanılmadığı görülmektedir. Eş anlamlılık durumu atasözü, deyim, birleşik sözler vb. söz konusu olduğunda geçerliliğini kaybetmektedir.
6. Dilimizde eş anlamlı olarak bilinen tüm kelimeleri, aslında tam olarak eş anlamlı saymanın uygun düşmediğini, böyle kelimelerin genellikle yakın anlamlı kelimeler olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çok azı dışında bu kelimeler kullanıldığı yere, bağlama, anlama göre birbirlerinin tam olarak yerine geçememektedir. Ancak terim, dile öyle yerleşmiştir ki yukarıda düşüncelerini ele aldığımız dilciler de konuyu *eş anlamlı(lık)* terimiyle ele almışlar, sadece konuyu alt başlıklara ayırdıklarında ve istisna durumlarda farklı terimler kullanmışlardır. Sonuç olarak bu tür kelimeler genel olarak yakın anlamlı gibi görünse de, eş anlamlılık durumu dilciler tarafından genel olarak kabul görmese de hep *eş anlamlılar* başlığında ele alınmış ve dile bu şekilde yerleşmiştir. Dolayısıyla yerleşmiş bir terimi değiştirmek söz konusu olmasa bile biz bu makalede kavramın içeriğine dikkat çektiğimizi, eş anlamlı teriminden doğan algının doğru olmadığını anlatabildiğimizi düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim, III*, Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1974). “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlardan Yararlanma”, Ankara: Ankara Üniversitesi, *Türkoloji Dergisi*, C.6, S.1, s. 1-14.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Collinson, W.E, (1939). “Comparative Synonymics: Some Principles and Illustrations”, *Transactions of the Philological Society*, s.54-77. (Recordonline: 25 Mar 2008<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/trps.1939.38.issue-1/issuetoc>. (Erişim tarihi: 2.12.2017, erişim saati: 14.00)
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Anlamdaşlar ve Karşıt anlamlılar Sözlüğü*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1970). “Eşanlamlı Sözcükler Var mıdır?”, *Türk Dili*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, C. 23,S. 229. s.9-10.
- İmer, K., Kocaman A., Özsoy, A.Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Pilten, Ş. (2013). *Türk Dilinde Izdırıp Söz Bilgisi: Bir Eş Anlamlılık İncelemesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ullmann, S. (1977). *Semantics an Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: Basil Blackwell.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MULTILINGUAL.
- Zülfikar, H.(1990). “Eş Anlamlılık ve Ziya Gökalp’in Eş Anlamlılık ile İlgili Düşünceleri”, *Türk Dili*, Ankara: TDK, C.1990/2, S.463, s.1-7.
<http://www.tdk.gov.tr>(Erişim tarihi: 2.12.2017, erişim saati: 13.00)
<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 6.12.2017, saat:18.00)